

VALSTS NODARĪTO ZAUDĒJUMU ATLĪDZINĀŠANA – DAŽAS PROBLĒMAS UN IZACINĀJUMI

Edgars Pastars, Saeimas Juridiskais birojs

Konstitucionālais ietvars

- Cilvēka pamattiesību aizsardzība kā viena no tiesiskās valsts svarīgākajām garantijām nosaka valsts pienākumu nodrošināt efektīvu aizsardzību ikvienam, kura tiesības ir pārkāptas. Šī norma ietver vispārēju garantiju – ja valsts ir pārkāpusi indivīda tiesības, viņam ir tiesības uz atlīdzību.
- Privatpersona uzskata, ka tās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses ir nepamatoti aizskartas, tā, tieši atsaucoties uz Satversmes 92.panta trešo teikumu, ir tiesīga vērsties tiesā un lūgt tiesu piešķirt atbilstīgu atlīdzinājumu.
- Satversmes 92.panta pirmais teikums kopsakarā ar šā paša panta trešo teikumu uzliek likumdevējam pozitīvu pienākumu: izstrādāt un pieņemt tādu regulējumu, kas personas tiesību pārkāpuma gadījumā ļautu īstenot efektīvu tiesisko aizsardzību (ST 2001-07-0103, 2011-21-01).

Atlīdzinājuma noteikšanas principi

- Lai atlīdzinājums būtu atbilstīgs Satversmes 92.panta izpratnē, tam ir jābūt efektīvam tiesiskās aizsardzības līdzeklim (SKA-54/2007). Jēdziens *atbilstīgs atlīdzinājums* nozīmē, ka atlīdzinājumam ir jābūt taisnīgam.
- Atlīdzinājumam ir jāsniedz gandarījums personai, kuras tiesības ir tikušas aizskartas (SKA-161/2011). Ar atlīdzinājumu var arī atturēt iestādi no līdzīgu aizskārumu izdarīšanas nākotnē (SKA-104/2010, SKA-470/2008).
- Jāņem vērā, ka, nosakot atlīdzinājumu, tiesa pauž valsts nostāju par aizskarto tiesību un paša tiesību aizskāruma nozīmīgumu. Atlīdzinājums demokrātiskā un tiesiskā valstī nedrīkst būt nesamērīgi mazs (SKA-104/2010, SKA-161/2011).

Atlīdzinājuma novērtēšana

Atbilstoši Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumam atlīdzinājuma noteikšanai ir jāapsver šādi kritēriji:

- tiesību un ar likumu aizsargāto interešu nozīmīgums;
- konkrētā aizskāruma smagums;
- iestādes rīcības tiesiskais un faktiskais pamatojums un motīvi;
- cietušā rīcība un līdzatbildība;
- citi konkrētajā gadījumā būtiski apstākļi (Nr.AA43-0253-13/9, 10.05.2013.).

Valsts atbildības apmērs nav pretnostatāms personas iespējām brīvā tirgus apstākļos (SKA-213/2012). Vaina nav kritērijs!

Problēmjaudājumi

- Civilprocess vai administratīvais process?
- Procesuālā ekonomija – vai ir jēga no ārpus tiesas izskatīšanas kārtības?
- Izlīgums un zaudējumu atlīdzināšana
- Iesniegumu likuma kontroles efektivitāte un zaudējumi
- Inflācijas procenta darba samaksā
- Regresa kārtība

Zaudējumi ar likumu; atbildētājs

- Administratīvā procesa kārtībā nav izskatāmi prasījumi par tādu zaudējumu kompensāciju, kas nodarīti ar normatīvo aktu. Ar šādu prasījumu pieteicējs un trešās personas var vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā (SKA-16/2012). Pareizākais **atbildētājs** būtu Finanšu ministrija (SKC-233/2010).
- Pareizāk būtu arī šādas lietas vērtēt administratīvajai tiesai, turklāt atbildētājs nebūtu Finanšu ministrija, bet Ministru kabinets lemtu par konkrētu pilnvarojumu.
- Nav skaidri atbildēts jautājums, kad **ST spriedums** izslēdz vai neizslēdz zaudējumu atlīdzības prasījumu par antikonstitucionālu likumu.

Tiesu zaudējumi

- Valsts par tiesu nodarītajiem zaudējumiem atbild Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā (SKC-233/2010); neatbild par procesa laikā atceltajiem lēmumiem (SKC-1826/2001).
- No Satversmes 92.panta trešā teikuma izriet tiesības uz atlīdzinājumu par mantisko zaudējumu, ja procesa virzītāja darbībās konstatē samērīguma principa pārkāpumu un nepamatotu aizskārumu (SKC-81/2014).
- Arī šos jautājumus nebūtu jāizskata civilprocesuālā kārtībā, loģiskāka būtu to izskatīšana administratīvajā tiesā.

Kur varētu būt CPL?

- **Divpakāpju teorijas** ietvaros organizēta funkciju veikšana (civiltiesiskie līgumi, kas izdoti uz administratīvā akta pamata, funkciju veikšanai dibināto publiskas personas kapitālsabiedrību darbība).
- Ārstniecības iestāde ir organizēta privāto tiesību juridiskās personas formā, un arī tās ārstnieciskā darbība notiek privāto tiesību jomā (SKA-98/2006). Tās bezdarbība, nepazīņojot personai par to, ka tās asinīs identificētas vīrusa antivielas, nav uzskatāma par faktisko rīcību Administratīvā procesa likuma izpratnē (SKA – 155/2008). Par darbanespējas lapu (SKA – 103/2007) un iekļūšanu ārstniecības iestādē (SKA – 635/2010) – Administratīvā procesa likuma kārtībā.
- Zaudējumi, kas nodarīti neatbilstoša ceļa stāvokļa dēļ, piedzenami **civilprocesuālā kārtībā**, jo tie nodarīti ar civiltiesisku deliktu (SKA – 957/2011). Īpašuma pieejamība, ja to nenodrošina publiski ceļi, ir risināma, nodibinot ceļa servitūtu vispārīgā kārtībā atbilstoši Civillikumam (SKA – 376/2012).

Publisko tiesību līgums, izlīgums

- Privātpersonai var būt grūtības nosīkir publisko tiesību līgumu un civiltiesisku līgumu (Nr. A42621708 19.03.2010.), kā rezultātā persona var nokavēt termiņu līguma pārsūdzēšanai. Iestāžu un tiesu praksē viedokļi par šādiem līgumiem atšķiras.
- Saskaņā ar APL 282.panta 7.punktu tiesvedību lietā var izbeigt, noslēdzot administratīvo līgumu, ja tādējādi izbeidzies tiesiskais strīds, kas bija par pamatu pieteikuma iesniegšanai tiesā.
- Viens no administratīvā līguma noteikumiem par strīda izbeigšanu var būt iestādes apņemšanās samaksāt zaudējumus vai kompensēt kaitējumu, bet iestādei ir jāatzīst savs pārkāpums.

Zaudējumi un nokavējuma procenti

- Administratīvā procesa likumā un Zaudējumu atlīdzināšanas likumā nav ietverts princips, ka par administratīvā akta izdošanas kavējumu pašu par sevi būtu nosakāmi likumiskie procenti – seši no simta gadā (SKA-0316/2013).
- Zaudējumu atlīdzināšanas likuma 29.pants noteic, ka likumiskie procenti ir maksājami par zaudējuma atlīdzinājuma izmaksas nokavējumu - ja ir konstatēti zaudējumi un tie nav atlīdzināti savlaicīgi, ir aprēķināmi likumiskie procenti (SKA-650/2013).
- Līgums ir publisko tiesību līgums par sociālās palīdzības sniegšanu pieteicējam, daļēji sedzot pieteicēja komunālo maksājumu parādu. Līdz ar to nav piemērojamas Civillikuma normas par parāda atmaksas kavējumu un likumiskajiem procentiem (SKA-560/2012).
- Tā kā izšķiramā strīda izcelsmei nav civiltiesisks raksturs, jo, uzliktot arestu prasītājas naudas līdzekļiem, valsts ir darbojusies publisko tiesību jomā, kaitējuma atlīdzības noteikšanai nevar tikt izmantots tiesas piemērotais Civillikuma 1765.pants par zaudējumiem negūtā labuma 6% veidā (SKC -81/2014).

Darba samaksa un inflācija

- Nosakot zaudējuma atlīdzinājuma apmēru, ir jāņem vērā pieteicēja pēc atvairināšanas gūtie ienākumi. Ja pieteicēja ienākumi citā darba vietā ir bijuši mazāki nekā iepriekšējā darbā, par attiecīgo laika periodu ir atlīdzināma darba samaksa starpība. Savukārt, ja pieteicējs ir strādājis citā darbā ar tādu pašu vai lielāku darba samaksu, atlīdzinājuma izmaksai par šo laika posmu nav pamata (SKA-352/2012, Nr.AA43-2273-12/4, 21.09.2012.).
- Atlīdzinot neizmaksāto darba samaksu, likums nenosaka inflācijas ņemšanu vērā, tomēr zemāku administratīvo tiesu instanču praksē to praktizē (AA43-3414-12/2, 17.10.2012.).
- Inflāciju ņem vērā, ja «persona ir izņēma no darba turgus», apcietinot viņu. Kuru inflācijas periodu ņemt pa par pamatu – personai izdevīgāko, vēlams – aktuālo, bet likums to tieši nenosaka (SKA-448/2010).

Juridiskās palīdzības izdevumi

- Iestādei un tiesai jāvērtē juridisko izdevumu nepieciešamība un pamatotība, kā arī cēloniskais ar iestādes prettiesisko rīcību. Tiem jābūt dokumentāli pierādītiem. Izvērtējams, vai konkrētā lieta ir sarežģīta un vai pieteicējam objektīvi bija nepieciešama juridiskā palīdzība. Lietas sarežģītība ir tieši saistīta ar to, vai juridiskās palīdzības sniegšana ir bijusi nepieciešama, neskatoties uz tiesas pienākumu ievērot objektīvās izmeklēšanas principu.
- Par sarežģītu lietu var atzīt lietu, kurā ir jāveic dziļa tiesiskās situācijas analīze vai kurā ir nepieciešams apjomīgs darbs ar pierādījumiem. Tāpat vērā ņemamas arī pašas persona zināšanas un spējas, kurš, ka izriet no materiāliem, ir **zvērināts advokāts un lasa lekcijas jurisprudences studentiem**. Tiesa nekonstatē apstākļus, kas prasītu pieteicējam īpašas profesionālas zināšanas vai īpašu darba apjomu, lai iesniegtu pieteikumu tiesā. Tādējādi pieteicējam nebija nepieciešama juridiskā palīdzība. (Nr.A420649911, 12.02.13.)

Dažas ārpustiesas kārtības īpatnības

- Iesniegumu likuma 10.pants prasa zaudējumu atlīdzību prasīt tikai vienlaikus ar apstrīdēšanu un pārsūdzēšanu. Vēlāk tas nav atļauts.
- Apstrīdēšanas ietvaros IUB zaudējumus nevar prasīt (PIL 85.4 panta trešā daļa), bet var nākties atlīdzināt samaksāto valsts nodevu. Ja iepirkuma līgumu administratīvajā tiesā lūdz atzīt par spēkā neesošu sakarā tā noslēgšanu bez procedūras, zaudējumus vienlaikus prasa administratīvajai tiesai, bet ja pēc administratīvās tiesas – Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā.

Ārpustiesas kārtība – efektīvi?

- Tā kā prasījums par mantisko zaudējumu, morālā un personiskā kaitējuma atlīdzinājumu izteikts nevis pieteikumā rajona tiesai, bet gan apgabaltiesā pirms lietas atkārtotas izskatīšanas Apgabaltiesa pamatoti neskatīja šo pieteicējas prasījumu (SKA-831/2013).
- Ja iestādē prasītā morālā kaitējuma atlīdzinājuma prasījuma apmērs atšķiras no tiesā prasītā, nav pamata uzskatīt, ka nav ievērota iepriekšējā pieteikšanās kārtība iestādē. Tas neattiecas uz prasījuma pamatā esošajiem apstākļiem (SKA-118/2010, SKA 338/2009).

Ārpustiesas kārtība – efektīvi?

- Atlīdzinājuma prasījums ir tikai blakus prasījums. Pēc tam, kad administratīvās lietas izskatīšana pēc būtības ir pabeigta, iestādei vai tiesai, izskatot personas iesniegumu vai prasījumu par atlīdzinājumu, vairs nav jāvērtē ne administratīvā akta tiesiskums, ne administratīvās lietas procesā pielautie pārkāpumi (SKA-412/2009).
- Tā kā iestāde ir atteikusies skatīt iesniegumu par zaudējumu atlīdzināšanu, kamēr tiesā nav izskatīta lieta pēc būtības, tiesa secina, pieteikums daļā par morālā kaitējuma atlīdzības piedziņu ir atstājams bez izskatīšanas, jo pieteicējs nav ievērojis likumā noteikto lietas iepriekšējās ārpustiesas izskatīšanas kārtību (Nr.AA1635-07/11, 01.10.2007.).

Ārpustiesas kārtība – efektīvi?

- No procesuālās ekonomijas principa raugoties, varētu ļaut pieņemt prasījumu par zaudējumiem jau procesa laikā, lai personai nebūtu jāiet otrs tiesvedības cikls, turklāt noslogojot gan iestādi, gan tiesu, gan sevi, gan palielinot zaudējumu apmēru (piemēram, par juridisko palīdzību).
- Ja zaudējumu apmērā ir izmaiņas vai tas ir jāpapildina, apelācijas instancei to vajadzētu vērtēt.
- Iestādes neskata iesniegumus par zaudējumiem, kamēr nav lietas izskatīta tiesā.

Regresa kārtība

- Privātpersona nav tiesīga vērsties pret konkrētu amatpersonu un prasīt zaudējumus tieši no viņas, kā arī nav subjektīvo tiesību prasīt viņas sodīšanu.
- Zaudējumu likuma 33.pants: lai atlīdzinātu amatpersonas rīcības dēļ publisko tiesību juridiskajai personai nodarīto zaudējumu, attiecīgajam publisko tiesību juridiskās personas orgānam vai piekritīgajai iestādei ir pienākums atbilstoši šim pantam izvērtēt un regresa kārtībā piedzīt no amatpersonas pilnu vai daļēju zaudējuma atlīdzinājumu.
- Tas ir pienākums, nevis iestādes izvēle!
- Ļaut **biedrībām**, kurām ir noteiktas kvalitātes, iestādēs vietā prasīt tiesā regresu pret amatpersonu par labu valsts budžetam, ja zaudējumi ir konstatēti ar spēkā stājušos nolēmumu.

PALDIES!

Edgars Pastars